

”Från det att jag var liten har det alltid varit boll.”

Om konstruktionen av femininitet bland elitsatsande fotbollstjejer

Elisabet Apelmo

Student vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org (ISSN 1652–7224) 2005-10-05

Copyright © Elisabet Apelmo 2005. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Inledning

Svenska fotbollförbundet är det specialidrottsförbund som har flest kvinnliga medlemmar (Riksidrottsförbundet 2003). Samtidigt tycks fotbollen förkroppsliga maskulinitetens idé. I den studie av psykologen Nathalie Koivula (1999:54), som redogör för hur stereotypa synsätt på genus kategoriserar sporter som feminina, genusneutrala och maskulina, återfinns fotboll bland de sporter som anses mest maskulina. Fotbollsspelande kvinnor benämns som okvinnliga, maskulina eller lesbiska (Hargreaves 1994:171). Denna artikel behandlar konstruktionen av femininitet bland elitsatsande fotbollstjejer i MFF:s dam utvecklingslag (DU). Den övergripande frågeställningen är: *Hur talar tjejer i en elitklubb inom en traditionell manssport om sig själva?* Syftet är att belysa följande aspekter: Hur kom det sig att tjejerna började spela fotboll? Vilka är spelarnas nuvarande motiv till att spela fotboll? Hur talar spelarna om skillnader mellan dam- och herrfotboll? Hur inverkar fotbollsspelandet på konstruktionen av femininitet?

MFF:s DU-lag är intressant i flera avseenden. Klubben har en av de mer ambitiösa elitsatsningarna inom svensk damfotboll. I utvecklingslaget tränas talangerna. Spelarna står på tröskeln till A-laget och allsvenskan. Under det närmaste året eller åren avgörs vilka som flyttas upp, och vilka som istället byter klubb eller slutar. Spelarna är mellan 15 och 18 år och står därmed även på tröskeln till vuxenlivet. Jag studerade laget under hösten 2004 och våren 2005, och kombinerade deltagande observation vid träning och match med sju entim-

meslånga semistrukturerade intervjuer. Under hösten togs nya spelare in i laget. Då dessa spelare ännu tycktes osäkra på sin roll i laget, beslutade jag mig för att endast intervju de tjejer som varit med en längre tid. Det visade sig att fem av intervjupersonerna har medelklassbakgrund, i likhet med mig själv. Två har mammor med arbete som kan karaktäriseras som arbetarklass och pappor med arbeten som kan karaktäriseras som medelklass. En har invandrade föräldrar, mina föräldrar är födda i Sverige. På grund av tjejernas låga ålder och det faktum att jag kom in som en främling, valde jag att inte ställa frågor om deras sexualitet. Ett par av tjejerna nämnde pojkvänner, i övrigt kommenterades inte detta. Om samtliga de tjejer jag intervjuade liksom jag själv är heterosexuella, eller om någon är lesbisk men döljer det på grund av den ofta homofoba stämningen inom idrottsvärlden, vet jag alltså inte.¹

Att börja spela fotboll, en traditionellt manlig sport

Uppväxten

Att de sju tjejer som jag intervjuar fastnat för fotboll framstår inte som någon större överraskning när de berättar sina livshistorier. De har växt upp omgivna av bollsporter, och har föräldrar med uttalad tävlingsinstinkt, både inom och utanför sina respektive sporter. Fem av de sju intervjupersonerna har mammor som sportat mycket, och spelat lagsporter som fotboll, handboll och bandy, tre av de sporter som anses vara maskulina i Koivulas (1999:551) studie. Fem har pappor som sportat mycket, en tog juniormedaljer i brottning, och en tog medaljer i gymnastik. Tre har haft sina pappor och en sin mamma som fotbollstränare. Två har mammor som varit lagledare. Sex av intervjupersonerna började spela fotboll organiserat i fyra-femårsåldern, den sjunde när hon var sju år.

Erika får stå som exempel. I hennes ”sportfånefamilj” har mamma, pappa och lillebror ägnat sig åt bollspel. Hon är en av tre intervjupersoner som tar upp den envishet och tävlingsinstinkt de fått från sina respektive mödrar. ”Mamma ska alltid ge 100%” förklarar Erika. Hon fortsätter:

Från det att jag var liten har det alltid varit boll. Pappa gjorde ett fotbollsmål till mig hemma i trädgården när jag var riktigt liten. Fixade nät och rör och snickrade ihop. Sedan blev det att jag tyckte det var jättekul. [...] Jag har alltid varit en flickpojke, och det accepterades av alla. [...] Man är med killarna. Man tänker inte på att man skitar ner sig. Det är bara ut och så har man kul. Många av mina flickkompisar bara: kan vi inte leka med dockor? [...] Så tvingade jag dem: nu står du här i bandymålet. Så stod jag och sköt och de stod där med sandaler. De vågade inte säga till, för då kom jag där med bollen [...] 'Jag vill inte skita ner min nya tröja.' Nej, men jag skitar inte ned dig, jag prickar inte din tröja.

I citatet beskriver Erika hur hon har uppmuntrats att vara fysiskt aktiv istället för att leka lugnt och omvårdande med dockor. Hon har fått mer praktiska skor än jämnåriga flickor, hennes utseende har inte varit det primära utan hon har tillåtits att smutsa ner sig. Detta förhållningssätt till flickor och fysisk aktivitet i familjen under uppväxtåren gäller för samtliga intervjupersoner, men Erika ger den mest ingående beskrivningen.

När jag började studera DU-laget upptäckte jag att det inte existerar någon tidigare svensk forskning ägnad konstruktionen av femininitet bland kvinnor som spelar fotboll eller något annat av de lagbollspel som anses vara mer maskulina. Två empiriska undersökningar som är intressanta som jämförelse till mitt material fann jag dock. Dels sociologerna Anita och Rune Dahlgrens (1990) undersökning, som behandlar flickors och unga kvinnors delaktighet och inflytande i fem olika ungdomsorganisationer, däribland fotbollsföreningar. Dels sociologen Ana Bunuels, idrottsociologerna Kari Fastings och Gertrud Pfisters samt Sheila Scratons, verksam inom *Leisure and feminist studies* (1999) studie av nationella likheter och skillnader i spanska, norska, tyska och engelska kvinnors inträde i, tillgång till och möjligheter inom elitfotbollen. Mina intervjupersoners uppväxt skiljer sig från flickorna i Dahlgrens och Dahlgrens (1990) studie av svensk damfotboll, och kvinnorna i de europeiska toppfotbollslagen i Bunuel et als studie (1999) beträffande föräldrarnas stöd. De flickor som Dahlgren och Dahlgren (1990:28) intervjuar får sällan respons från sina mödrar vad gäller sitt fotbollsspelande. Kvinnorna i Bunuel et als (1999) studie spelar nu på elitnivå i respektive land. De spanska kvinnorna började spela sent, i elvaårsåldern, uppmuntrade av kvinnliga vänner. De norska, tyska och engelska kvinnorna började spela i samma ålder som intervjupersonerna i mitt material, uppmuntrade att spela fotboll av män: pappor, bröder eller manliga vänner. Tjejerna i min undersökning har haft starkt stöd från både sina pappor och mammor.

Queerteorin, som utvecklats sedan 1980-talet av bland andra filosofen Judith Butler, visar på hur ett samhälles normer kan förändras. Centralt för teorin är kritiken av heteronormativiteten. Med begreppet heteronormativitet avses ”de institutioner, strukturer, relationer och handlingar som vidmakthåller heterosexualitet som något enhetligt, naturligt och allomfattande” (Rosenberg 2003:100). Butler (2005) menar att det som exkluderas ur normen, samtidigt konstituerar och definierar normen. Normen är därmed beroende av detta andra för sin existens, vilket gör normen instabil (Butler 2005:62-63). I misslyckandet att uppnå normen eller i överskridandet av densamma ligger förändringspotentialen. Fem av tjejerna i mitt material har mammor som i interaktionen har visat på alternativ till den normativa femininiteten, dels genom att de själva spelat maskulina bollagsporter, dels som envisa tävlingsmänniskor i tre fall. Mamman till en av intervjupersonerna har därtill varit hennes tränare, och därmed visat på ytterligare ett alternativ. Föräldrarna, som är barnets första signifikanta andra, med George H. Meads (1976) begrepp, fungerar som rollmodeller. Barnet ser sig själv genom de definitioner av vad det är att vara flicka respektive kvinna som ges av de signifikanta andra. I intervjupersonernas fall överskrider dessa definitioner den feminina normen, och det är denna överskridande syn på flickan/kvinnan som internaliseras.

Omgivningens reaktioner

Samtliga intervjupersoner vittnar om den respekt de numera åtnjuter, som spelare i MFF:s DU-lag. Så har det inte alltid varit. Fyra av intervjupersonerna berättar om hur de tidigare bemötts med misstro. Beates lågstadielärare var negativ mot de båda tjejerna i klassen som spelade fotboll. Hon tyckte att de borde läsa eller göra ”något vettigt” istället för att ”springa runt och leka” med en boll. Beate berättar vidare: ”När jag spelade med killarna fick jag aldrig bollen för de tyckte att tjejer kan inte spela fotboll. När jag väl fick den var det antingen i huvudet eller bara rakt på mig.” Omgivningens negativa syn på tjejers/kvin-

nors fysiska förmågor mötte Beate även via jargongen i hennes lillebrors fotbollslag. Tränaren skällde på de unga spelarna: ”Nej, nu får ni skärpa er, ni springer som kärringar!” Tränaren liknar därmed en dålig fysisk prestation vid det att vara kvinna. Etnologen Jesper Fundberg (2003) behandlar uttrycket ”att spela som en kärring” i sin avhandling om pojkfotboll och maskuliniteter. Enligt Fundberg användes uttrycket frekvent inom det pojkfotbollslag han studerar. Användandet innebär ett avståndstagande från det veka, feminina, och samtidigt pekar uttrycket på motpolen, fotbollens självklara aktörer: de machomaskulina männen (Fundberg 2003:187). Beates mamma reagerade starkt då lillebrodern kallades för kärring. Beate återger hennes resonemang: ”dels är det dumt mot barnen och dels: vem jämför han med?” Sonen togs ur laget. Mamman tog därmed tydligt avstånd från representationen av det feminina som något klen och mindre bra, vilket även det fungerar som ett indirekt stöd för den fotbollsspelande dottern. Beate fortsätter med ett exempel från högstadiet:

Även i skolan tycker de att tjejer inte kan spela fotboll och: ni är mycket sämre. [...] Jag och min syster och en annan tjej spelade med killarna. Då var det alltid det att man blev vald sist och: åh, ska man ha henne i laget. [...] Även några lärare typ favoriserade killarna, sa att tjejer kunde inte göra det och klarade inte av idrott.

Såväl Beates manliga klasskamrater som lärarna uttrycker tvivel om den kvinnliga kroppens kapacitet. Utgångsläget tycks vara att tjejer inte kan spela fotboll. Katarina är en av fyra intervjuade som beskriver hur de ständigt måste bevisa motsatsen: ”man kämpar alltid [...] även om man spelar fotboll på skoj vill man ändå visa att man är duktig och att tjejer kan spela fotboll. [...] Folk kanske säger först att tjejer inte kan spela fotboll, så ser de en, då ser de att vi visst kan.” Katarina bemöter negativa kommentarer dels genom att verbalt argumentera för damfotboll, dels genom praktiskt agerande.

Samhällsvetaren Robert W. Connell (2003) använder begreppet genusregim för att benämna mönstret i en organisations eller institutions genusarrangemang. Genusregimen i en institution överensstämmer ofta med det större mönstret i samhället, den allmänna genusordningen, men den kan också avvika. Att förändra en genusregim inom en institution som t.ex. en skola eller en fotbollsförening är möjligt, men försök i den riktningen möter alltid motstånd (Connell 2003:75). Blotta det faktum att intervjupersonerna spelar en av de lagsporter som anses vara maskulina, tycks utmana genusregimen inom både skola och fotbollsklubb. Detta trots att fotboll numera är den idrott som har flest kvinnliga utövare. Trots det tvivel dessa fyra intervjupersoner mötts av har de fortsatt med fotbollen. Det stöd intervjupersonernas föräldrar gett dem, både indirekt som signifikanta andra då mammorna visat på alternativa rollmodeller, och direkt i form av uppmuntran och stöd har förmodligen varit avgörande.

Sociologen Sheldon Stryker (se Stets & Turner 2005:116) menar att varje individ har flera hierarkiskt organiserade identiteter, en för varje nätverk i vilket individen har en position och en roll. Engagemanget i en identitet och den plats identiteten har i individens hierarki är beroende av både kvantitativa och kvalitativa faktorer. I det nätverk som familjen utgör är banden kvalitativa: de är få men djupa och intensiva. Samtliga intervjupersoner har starkt stöd i familjen för sitt fotbollsspelande. Det nätverk som skolan utgör är förvisso kvantitativt större, men relationerna är ytligare. Skolans nätverk bär på kulturella koder och

förväntningar på de kvinnliga eleverna där en fotbollstjej inte passar in. Identiteten som fotbollstjej har framför allt i yngre år inte bekräftats i skolan. Fotbollssamhället är ytterligare ett nätverk, där banden förmodligen vad gäller kvantitet liknar skolan, men är kvalitativt starkare. Inom damfotbollen har tjejerna i mitt empiriska material ständigt fått positiv bekräftelse genom de framgångar de rönt. Enligt Stryker (Sets & Turner 2005:119) flyttas identiteten uppåt i hierarkin om bekräftelsen är positiv, och nedåt om bekräftelsen är negativ. De kvalitativa banden i familjens nätverk tycks tillsammans med de kvantitativt större och kvalitativt starkare banden i fotbollssamhället vara överordnade skolans nätverk, och intervjupersonernas identitet som fotbollstjejer stärks.

Ett annat sätt att strukturera det empiriska materialet är att skilja på push- och pullfaktorer. Push står för dåtiden, dvs. den sociala bakgrund som disponerar individen att handla på ett visst sätt. Det är denna disposition Pierre Bourdieu kallar habitus (Bourdieu 1999b:19). Pull står för framtiden och de faktorer som fungerar som dragningskraft på individen. Innet, mellan push och pull, finns utrymme för en viss kreativitet. Där kan individen utifrån sin sociala bakgrund (push) och uppfattningarna om framtida möjligheter (pull) göra ett val. I intervjupersonernas sociala bakgrund, finns flera pushfaktorer: de har omgivits av fotboll och tävlingsinriktade föräldrar, de har fått uppmuntran och stöd. I följande avsnitt behandlas pullfaktorerna.

Motivation till att spela fotboll

Att ha skoj kontra individuella satsningar

Samtliga intervjupersoner återkommer till vikten av gemenskap, sammanhållning, att ha kul och finnas till för varandra när de spelar fotboll. Erika beskriver en bra lagkamrat som en som är: ”go och glad och peppar en. Och kan ta att folk gör fel. Sedan är det givetvis bra om det är en bra fotbollsspelare så att den kan hjälpa en och rätta en.” Det är positivt att en spelare är skicklig menar Erika, men inte för att det ökar vinstchanserna, utan för att det ger spelaren möjlighet att hjälpa andra. Katarina poängterar att man ska vara juste, positiv och, framför allt, ödmjuk. Hon berättar om sina erfarenheter från Skånelaget, ett elitlag för 15-16-åringar i Skåne:

I Skånelaget i början, de pratade jättemycket om att vara ödmjuk och hela den här sociala biten. Att man skulle hjälpa sina kompisar, peppa och vara positiv [...] De sa att du kanske inte är den bästa fotbollsspelaren. Men om du är en kanonbra tjej som är jättetrevlig, positiv och ödmjuk mot alla, då kan det ta dig hur långt som helst.

Enligt citatet betonar tränarna i Skånelaget spelarnas sociala kvaliteter framför spelskicklighet. Samtidigt är intervjupersonerna oerhört målmedvetna i sina individuella satsningar. Den äldsta av intervjupersonerna har just bestämt sig för att byta lag för att prioritera skolarbetet. De sex övriga satsar alla på att komma med i A-laget och landslaget, ett par nämner proffsligor. Cecilia ser inga skillnader mellan individuella sporter och lagsporter; ”för man spelar ju för sig själv”, dvs. den egna utvecklingen och framgången är trots allt viktig. Och samtliga intervjupersoner berättar med befogad stolthet om sina individuella

framgångar då de tagits ut till elitsatsningar som Skånelaget, Elitläger, All Star Team och flicklandslaget.

Fotbollstjejerna i mitt material lägger alltså å ena sidan vikt vid att ha kul, känna gemenskap, samarbeta och stödja varandra. Å andra sidan spelar de för sig själva och sin egen fotbollskarriär. Bunuel et al (1999) kommer fram till liknande resultat i sin undersökning. Kvinnorna i deras studie spelar aggressivt, skickligt, beslutsamt och för att vinna. Samtidigt nämner samtliga vikten av gemenskap, stöd och att ha skoj. Bunuel et al (1999:107) tolkar detta som att kvinnorna, trots att fotbollen är en traditionellt manlig sport, till stor del styrd av män, omedvetet för in sin egen mening i fotbollen. Författarna tycks därmed vara anhängare till det Connell (2003:58) kallar principen om egenskapernas dikotomi. Kroppsliga skillnader och sociala effekter kopplas samman med denna princip. Kvinnor anses exempelvis vara intuitiva, sociala och känslosamma, och män anses vara rationella, aggressiva och tävlingsinriktade. Connell förkastar dock denna dikotomi då forskningen om könsskillnader visar att kvinnor och män är psykologiskt mycket lika. I sin kartläggning av svensk damfotbolls historia visar pedagogen Eva Olofsson (1989) att betoningen av damfotbollens socialt relaterade funktion finns sedan damfotbollens begynnelse. Damfotbollen *konstrueras* som annorlunda herrfotbollen, som anses dana den manliga karaktären. På så sätt behöver den kvinnliga respektive manliga identiteten inte ifrågasättas (Olofsson 1989:181). En annan möjlig tolkning av intervjumaterialet, i linje med Olofssons, är att intervjupersonerna genom att betona det sociala, som traditionellt ses som feminint, kompenserar sin individualism och tävlingsinstinkt, som traditionellt ses som maskulin. Genom intervjupersonernas tal om det socialas betydelse upprätthålls både den gängse genusordningen och genusregimen inom svensk fotboll. Olofssons diskussion om damfotbollens historia kan jämföras med Bourdieus (1997) resonemang om de strider som förs inom de sociala (slag)fälten. Individerna agerar inom flera olika sociala fält. Det förs en kamp om positionerna mellan de olika fälten, men kampen förs även mellan positionerna inom fälten. Inom fältet för sport utspelas till exempel strider om monopolet att fastställa den legitima definitionen av sportpraktiken. Detta fält är i sin tur inskrivet i fältet för kamperna om definitionen av den legitima kroppen, och det legitima bruket av kroppen (Bourdieu 1997:197). Genom att konstruera damfotbollen som annorlunda jämfört med herrfotbollen, som blir normen, vinner herrfotbollen kampen om monopolet att fastställa den legitima definitionen av sportpraktiken: herrfotbollen, och striden om definitionen av den legitima spelarkroppen: den manliga.

Att lära sig att ha kul

En annan infallsvinkel på det socialas funktion inom tjejfotbollen ger Erika. När Erika var i 14-15-årsåldern tränade hon, uppmanad av sin tränare i Skånelaget, parallellt med ett flick- och ett pojklag. Detta gav henne erfarenhet av hur träningen kan skilja sig åt. Båda tränarna var män.

Flicktränaren jag hade då, han var alltid snäll mot alla, alla skulle få spela. Men deras killtränare, det var hårda ord. Det här är ni dåliga på, nu får ni skärpa er och varför gjorde du så? Men i flicklaget tyckte man: Ja, nu får vi komma igen allihopa. Det gör inget om vi förlorar. Så det är ju hårdare att vara kille. [...] Om det var en som gjorde fel i tjejlaget blev det att hela laget fick hjälpa den personen. Man pekade inte ut den

som hade gjort felet. Men i killaget var det att: Kom igen hela laget också, men det var du som gjorde fel, då får du stå för det. [...] Jag tycker det är bra att bli tillsagd. Men det kanske är lite hårda ord att få det inför hela gruppen. När det gäller det hade väl något mellanting varit bra.

Erika karaktäriserar flicklagstränaren som snäll, och pojklagstränaren som hård. Enligt Erika betonade flicklagets tränare laget framför individen. Samarbetet i sig och att alla fick chans att spela var viktigare än att vinna matcher. Pojklagstränaren däremot gav tydlig negativ kritik direkt till den aktuella spelaren. Erika funderar vidare på vilken effekt flicklagstränarens betoning av det sociala respektive pojklagstränarens betoning av individuella spelares prestationer och ansvar ger i längden:

Jag antar att tjejerna blir mer att alla spelar för att det är kul. Man lär sig att det måste vara kul. Man kanske spelar bara för att umgås med folk. Killarna är mer att om man är dålig och får höra det, det är många som slutar då. Men då blir det verkligen så att de som blir kvar och tål att höra det, de blir också mycket bättre än vad tjejerna blir. [...] Jag tror det kan vara därför som killarna håller en högre nivå redan när de kommer upp i 15-årsåldern. För de får höra vad de gör för fel tidigare än tjejerna får.

Enligt Erika är betoningen på gemenskap något tjejerna *lär* sig inom damfotbollen, på samma sätt som killarna lär sig att individuell prestation är det viktigaste. Detta står i kontrast till den genusregim som råder inom Riksidrottsförbundet (RF). Idrottspedagogen Håkan Larsson (2003) studerar RF:s olika handlingsprogram, och konstaterar att deras jämställdhetsarbete alltså grundas på en syn på män och kvinnor som olika. Kvinnliga idrottare påstås vara "naturligt" relationsorienterade. Tävlingsidrotten i sig är dock inriktad på hård träning och prestation, vilket leder till en grundläggande konflikt för framför allt yngre kvinnliga idrottare (Larsson 2003:8-10). Enligt citatet ovan tycks relationsorienteringen snarare läras ut till tjejerna när de väl börjar idrotta. Detta stöds av Katarinas yttrande ovan att inom Skånelaget betonas "att vara ödmjuk och hela den här sociala biten" – med reservation för att inga jämförelser med Skånelaget för pojkar är gjorda. Erika säger att "något mellanting" mellan tjejernas och killarnas träning hade varit bra. Hon vill veta vad hon gör för fel, men inte på det hårda sätt pojklagstränaren ger kritik. Jag menar att Erikas förslag ger en intressant öppning, där både tävlingsinriktade tjejer och veka killar ges utrymme inom fotbollen.

Ytterligare ett perspektiv ges genom att idrottsociologen Tomas Petersons (2000) distinktion mellan föreningsfostran och tävlingsfostran används. Alla folkrörelser har föreningsfostran gemensamt. Föreningsfostran strävar efter att fostra till demokratiska umgängesformer grundade i respekt, likaberättigande och öppenhet. Tävlingsfostran strävar mot selektering, rangordning och elitisering. Inom idrottsrörelsen kombineras föreningsfostran med tävlingsfostran. Ju högre upp i åldrarna och i seriesystemen man kommer, desto mer tar tävlingsfostran överhanden (Peterson 2000:148-149). Den höga nivå spelarna i mitt material ligger på i kombination med spelarnas ålder – det var bara ett par år tidigare Erika och Katarina var uttagna till Skånelaget – borde enligt Petersons resonemang göra att tävlingsfostran dominerar. Men att döma av intervjupersonernas tal tycks tyngdpunkten intill alldeles nyligen ha legat på de ideal som eftersträvas inom föreningsfostran. I den träning

de numera har i DU-laget tycks dock enligt mina observationer tävlingsfostran dominera. När tränarna och laget laddar upp inför en tuff match mot förra årets segrare i division två är det framför allt aggressiviteten som poängteras.

Talet om skillnader mellan dam- och herrfotboll

Ojämförbara muskler

Fem av intervjupersonerna anser att det är omöjligt att jämföra dam- och herrfotboll. De är inte helt eniga om vad som skiljer. Ett par menar att det är tempot, herrfotboll går snabbare. Katarina betonar att det inte finns ”någon skillnad tekniskt” utan att det ”är mer intensiteten och styrkan”. Annas resonemang exemplifierar väl hur dessa fem diskuterar kring skillnader, och kvinnor och mäns fysik:

Det är inte alls samma sak när man ser på damerna, de är inte lika bra. [...] Det beror väl på muskler och allt sådant. Om man sätter en kille och en tjej på att träna på samma sätt och samma intensitet, alltså killen blir mer tränad. [...] Det finns inte lika många bra spelare på damsidan som det finns på herrsidan. Nää, det är inte samma sak.

Anna förmodar liksom de övriga att skillnaderna mellan dam- och herrfotboll beror på att männens muskler har större potential att utvecklas. Intervjupersonernas resonemang stöds av historikern Jonny Hjelm (2004). Hjelm menar att uppdelningen på dam- och herrfotboll är ett exempel på en vanlig och legitim idrottsorganisatorisk lösning. När det gäller exempelvis bollteknik och speluppfattning finns det, vid kvalitativt och kvantitativt lika träning, inga biologiskt givna skillnader mellan män och kvinnor. Men inom fotbollen är styrka och snabbhet det mest betydelsefulla för en spelares fotbollskompetens – de slår ut övriga egenskaper. Och här finns en biologisk skillnad mellan kvinnor och män. Vid samma träning blir männen starkare och snabbare. För att spelarnas förutsättningar ska vara lika är enligt Hjelm den rimligaste lösningen att dela upp fotbollen upp efter kön (Hjelm 2004:284).

Medier, publik och konkurrens

Intervjupersonerna tar dock upp fler skillnader mellan dam- och herrfotboll. Att herrfotboll får mer medieuppmärksamhet och har högre publiksiffror jämfört med damfotboll, och att dessa skillnader inte står i proportion till antalet utövare är de väl medvetna om. Anna menar att: ”Det är media som styr intresset. [...] Det blir att de [herrarna] får så mycket mer uppmärksamhet och jag tror att det gör dem så mycket bättre också.” Enligt Anna påverkar alltså mediernas uppmärksamhet i förlängningen fotbollens kvalitet. Men det är inte spelkvaliteten som avgör när Felicia väljer att gå på herrmatch istället för dammatch:

Det beror lite på att det är så mycket folk här. Det är roligt om det är mycket folk, för man känner många fler. [...] På dammatcherna är det nästan ingen som är där, utan bara ens lag och kanske något yngre tjejlag. Det är inte lika roligt. Fotbollen är lika bra som herrfotbollen.

Publiksiffrorna påverkar vilka matcher Felicia går på. När Beate försöker förstå skillnaderna i mediebevakning och publiksiffror kommer hon in på bakomliggande faktorer: Damfotbollen kom ju inte igång förrän senare. [...] Många är väl lite konservativa och tycker att tjejer kan inte det, och de har fortfarande killarna här uppe och tjejerna där nere och ser så stor skillnad. Beate nämner damfotbollens senare start och en konservativ syn på damfotbollen, men utvecklar inte möjligheten att den konservativa synen kan ha en aktiv funktion som skapande och upprätthållande av skillnader mellan dam- och herrfotboll. Diana menar att damfotbollen är underskattad, och tar upp avsaknaden av flicklag i många klubbar:

Det är också det här att det inte finns tjejlag överallt. [...] Bara för att komma med i Skånelaget är det otroligt mycket konkurrens [mellan killarna]. Men det är det kanske inte i tjejlaget i och med att det inte är lika många som spelar. Därför behöver inte spelarna vara lika bra för att komma till toppen. Hade det varit fler klubbar och mer konkurrens så hade alla behövt förbättra sig mer och mer.

Bristen på konkurrens bland tjejerna leder enligt Diana till sämre kvalitet på spelet.

Fyra av intervjupersonerna förklarar alltså inledningsvis skillnaderna mellan dam- och herrfotboll med hänvisning till de biologiska skillnaderna mellan kvinnor och män: män har större muskler. Fem av intervjupersonerna ser dam- och herrfotboll som väsensskilda. Därefter tar de sammantaget upp en mängd ytterligare orsaker: damfotbollens korta historia, få flicklag vilket ger mindre konkurrens, en träning av flicklagen som är mer inriktad på lagandan och att ha skoj än på individuella prestationer, samhällets konservativa syn på damfotboll och mediernas underlåtenhet att rapportera om damfotboll. Å ena sidan talar intervjupersonerna alltså om dam- och herrfotbollen i termer av biologiska skillnader, och om omöjligheten i att jämföra. Här kan man skönja en syn på skillnaderna mellan dam- och herrfotboll som ”naturliga”, dvs. oberoende av sociala och kulturella faktorer. Å andra sidan tar de upp ytterligare skäl till skillnaderna, som samtliga beror på just historiska, sociala och kulturella strukturer. Detta formuleras uttryckligen av Erika i föregående avsnitt, som menar att tränarna lär tjejerna att det sociala är det viktigaste. Connell (2003) menar att patriarkala strukturer i det västerländska samhället anger möjligheter och konsekvenser för genusrelationerna. De negativa konsekvenserna är påtagliga för intervjupersonerna i materialet när de erfar mediernas underlåtenhet att rapportera, vilket ger effekter på publik-tillströmning, samt i deras begränsade framtidsutsikter.

Connell (2003) menar vidare att genusrelationernas strukturer inte existerar utanför praktikerna, utan måste vidmakthållas genom social handling. Genom intervjupersonernas upprepade tal om de manliga spelarnas överlägsenhet och beskrivningen av dam- respektive herrfotbollen som väsensskilda, bidrar även intervjupersonerna till de patriarkala strukturernas upprätthållande. Tydligast blir detta när Anna talar om skillnaderna mellan dam- och herrfotboll: ”Jag går ju hellre på en herrmatch där jag vet att jag får se bättre fotboll. [...] När jag tittar på herrarna är det ren underhållning. Det är inte alls samma sak när man ser på damerna. [...] de är inte alls lika bra. Det är inte deras fel. Men det blir roligare att se på det som är bättre.” Anna menar att damfotbollen är sämre och tråkigare än herrfotbollen. Hur kommer det sig att hon, som går på fotbollsgymnasium, tränar med laget fyra gånger i veckan och spelar match på helgen, talar om damfotbollen i så negativa ordalag, med en ton som nästan är föraktfull? Hennes uttalande blir begripligt om man använder

Bourdieu (1999a) begrepp symboliskt våld. Bourdieu menar att de dominerades tankar och perceptioner struktureras i enlighet med den dominansrelation som påtvingas dem. ”Den dominerade tillämpar kategorier konstruerade ur de dominerandes perspektiv på dominansrelationerna och får dem därför att framstå som naturliga”. Den dominerade ger den dominerande erkännande och ”utsätter sig själva för ett slags systematiskt förringande” (Bourdieu 1999a:48). Underkastelsen är ofrivillig och våldet osynligt.

Fotbollspelandets inverkan på konstruktionen av femininitet

Mentalt – fotbollstjejer och ”tjejtjejiga”

Erika kommer in på skillnader mellan tjejer hon mött inom och utanför fotbollen: ”Fotbollstjejer är rätt raka. Säger vad de tycker. Det är många som kanske mer går runt problemet eller är tysta i skolan. Här kan någon kläcka ur sig: varför i helvete?! Det skulle inte någon säga till mig i skolan.” Att ha en rak kommunikation på planen är nödvändigt, utan den ”är det svårt att få det att fungera” fortsätter Erika. Som visas i citatet är fotbollstjejerna inte heller rädda för att uttrycka negativa och ifrågasättande åsikter. Detta kan kontrasteras mot socialantropologen Fanny Ambjörnssons (2004) studie av hur svenska gymnasietjejer upprätthåller och utmanar den normativa femininiteten. Ambjörnsson studerar elever från bland annat Samhällsvetenskapsprogrammet (S), där flertalet kommer från medelklassen. I Ambjörnssons material framkommer att den normativa femininitet som medelklassstjejerna i S eftersträvar att förkroppsliga innefattar egenskaper som måttfullhet, kontroll och vänlig tillgänglighet (2004:57). Beate är en av tre som tar upp den minskade utseendefixeringen. Hon förklarar hur det kan gå till:

Man blir sportigare, man står kanske inte en timme vid spegeln och gör vid sig. [...] Man tycker kanske andra tjejer är lite löjliga. [...] Ser vi ett gäng spela fotboll kan vi mycket väl tänka oss att gå dit och spela med dem. Det skulle andra tjejer aldrig få för sig. I stället sitter de gärna så fint som möjligt så killarna ska kolla på dem.

Enligt vad Beate så träffsäkert beskriver lyckas fotbollstjejerna alltså ta sig ur sin roll som objekt för och genom andras blickar som beskrivs av Bourdieu (1999a). Istället för att sitta vackert vid kanten och ”vara något som är gjort för att betraktas” eller stå framför spegeln och vara något ”som man måste förbereda för att bli betraktat” (Bourdieu 1999a:82), väljer de att delta i spelet och förvandlas därmed till aktiva, agerande subjekt. Diana tar upp ytterligare mentala egenskaper som skiljer fotbollstjejer från andra tjejer:

För det första älskar de [fotbollstjejerna] fotboll. Det är inte ofta det är tjejtjejiga tjejer som spelar fotboll, som bara är inne för killar och såhär. [...] Fotbollstjejer kanske är lite tuffare, mentalt. Kan ta lite stryk. [...] De brukar ofta ha bra självförtroende, stå för det de säger, uttrycka sina åsikter. Det brukar ofta vara tjejer med stort självförtroende som vågar ta för sig. [...] När man skulle spela SM-final... Det är sådant man kan använda till exempel när man ska ha prov och är nervös. Då kan du lugna dig på ett helt annat sätt. [...] Kommer du in i ett lag, hur mycket ego du än är, hur mycket du än bryr dig om dig själv, måste du ändå vara en del av ett lag. På så sätt måste man lära

sig att hantera människor, acceptera människor, och fungera ihop som grupp. Utifrån det lär man sig otroligt mycket. [...] Man har erfarenheter från fotbollen som man kan använda i vardagen.

I citatet talar Diana generellt om fotbollstjejer, och hävdar att de är tuffare mentalt, har bättre självförtroende, står för sina åsikter och tar för sig mer än ”tjejtjejiga” tjejer. Genom fotbollen lär de sig också att hantera sin nervositet. Diana tar, liksom ytterligare två intervjupersoner, även upp att de får en öppenhet inför andra människor och lär sig att samarbeta. Dessa egenskaper har de stor nytta av även utanför fotbollsplanen.

Fysiskt – att ge 100 %

Även fysiskt skiljer sig fotbollstjejerna jag intervjuar från den feminina normen. Vid mina observationer vid träningarna hjälper de varandra med håruppsättningar i pauserna, hänger på varandra vid genomgångarna och kramas en hel del. Det överensstämmer väl med den homosocialitet, dvs. samkönade vänskapsrelation som Ambjörnsson (2004:126) beskriver bland S-tjejerna. Även S-tjejerna ordnar med varandras hår, kramas och ger varandra ömhetsbetygelser. Skillnaden är att fotbollstjejernas kramar kan övergå i småbrottande på marken. Vattenflaskorna kastas iväg med kraft, och skrapade knän och våldsamma tacklingar tycks de inte fästa större vikt vid. Erika berättar om lärarnas syn på fotbollstjejer kontra andra tjejer: ”Mina lärare säger ofta till mig att jag och många som spelar fotboll har väldigt mycket mer kroppsspråk än vad andra tjejer har. Man gestikulerar och har sig på planen och så blir det att det sitter i.” Enligt Erika tar fotbollstjejerna med sig sitt yviga kroppsspråk även utanför planen. Denna gestik står i kontrast till S-tjejernas återhållna kroppsspråk i offentlig miljö. När S-tjejerna umgås med varandra utanför det offentliga rummet, kan dock även de vara mer högljudda och frisläppta i sin gestik (Ambjörnsson 2004:s 58). Cecilia betonar vikten av att vara fysiskt och mentalt tuff:

Fotboll, det är en kampsport kan man säga. Är du inte tuff i en närkamp så är det du som går ut skadad. Var extra tuff så att du klarar dig. Jag har fått hjärnskakning flera gånger också. Fotboll! Upp och nicka en duell och knäppa näsan, det är mycket som händer, det är jobbigt. [...] Så lär man sig av sina misstag. Så går man extra hårt in i andra närkamper.

Ett visst mått av aggressivitet tycks enligt citatet också vara nödvändigt. Att få hjärnskakning eller knäckt näsa är förvisso jobbigt, under studien opereras Cecilia en andra gång för brutet näsben. Men lärdomen Cecilia drar är att hon måste gå in ännu hårdare i närkamperna. Även Diana resonerar om risken för skador: ”Går man inte in i situationerna till 100% så skadar man sig. [...] Om man känner att man är väldigt rädd för det får man skaka av sig det. Det fungerar inte att springa och vara rädd för att bli skadad.” Diana förklarar i citatet att hon som fotbollsspelare måste motarbeta rädslan, och gå in i situationerna med fast beslutsamhet. Att denna attityd gäller för hela laget bekräftas av observationerna.

I essän *Att kasta tjejkast* beskriver statsvetaren Iris Marion Young (2000) vilka effekter kvinnors underordning har på deras rörelsemönster. I en specifik sociokulturell situation (i detta fall det urbana, västerländska samhället) definieras kvinnor, utöver individuella variationer, av historiska, sociala, kulturella och ekonomiska begränsningar. Det ”kvinnliga”

består i just dessa strukturer och villkor som skapar avgränsningarna för det att vara kvinna i en specifik situation. Young menar att den kvinnliga målinriktade rörelsen tar sig tre uttryck:

- (1) Ambivalent transcendens. Kvinnor har en tendens att inte sträcka ut eller fullfölja rörelsen i riktning mot det avsedda målet. De använder också mindre utrymme än vad som finns tillgängligt.
- (2) Återhållen intentionalitet. Vid fysiskt krävande uppgifter uppstår ofta tvivel över om kroppen klarar av att göra vad som krävs, och rädsla för att göra sig illa. Rörelsen mot målet är avvaktande och halvhjärtad, och förutsägelsen bekräftas.
- (3) Brutet enhet med omgivningen. Ofta används inte hela kroppen utan bara den kroppsdel som är mest kopplad till uppgiften (Young 2000).

Dessa tre uttryck för det kvinnliga varats kroppsliga stil överskrider av tjejerna i mitt material. Enligt Erika har de tydligare kroppsspråk än tjejer som inte spelar fotboll, och tar tillgängligt utrymme i anspråk. Cecilia och Diana menar att som fotbollsspelare är det ett måste att vara fysiskt tuff och orädd, och detta bekräftas också av observationerna. Att agera tvehåget är otänkbart som fotbollsspelare på den här nivån. Det råder inte heller något tvivel om att fotbollstjejerna använder hela kroppen vid utförandet av uppgifterna.

Bourdieu (1999a) menar att kroppsliga praktiker införlivas i habitus som permanenta dispositioner. Intervjupersonernas kroppar har förvandlats från passiva kroppar till aktiva och agerande kroppar. Fotbollens praktik är därmed förkroppsligad i deras habitus och införlivad i deras självuppfattning. Och denna aktiva och agerande kropp, ”detta slags praktiska sinne för vad som bör göras i en given situation – det som man inom idrotten brukar kalla ’bollsinne’ eller ’speluppfattning’” (Bourdieu 1999b:37-38) för de med sig till andra fält än fotbollens. Diana bekräftar detta då hon menar att de även i andra sammanhang har stor användning för självförtroendet, den mentala styrkan och samarbetsförmågan de fått genom fotbollen. Här är jag benägen att hålla med henne. I det västerländska samhället, där patriarkala strukturer ger män auktoritet över kvinnor, har intervjuade fotbollstjejerna självfallet stor nytta av samtliga dessa egenskaper.

Sammanfattning och reflektion

De fotbollstjejer som jag intervjuar har fått stöd och uppmuntran från både sina mammor och pappor. Mammorna har brutit mot den rådande genusordningen så till vida att de har spelat maskulina bollagsporter och visat på en tydlig tävlingsorientering. En av mammorna har därtill varit fotbollstränare. Intervjupersonerna skiljer sig därmed både från de flickor Dahlgren och Dahlgren (1990) studerar, som nästan helt saknar stöd från mammorna, och från de engelska, norska och tyska kvinnliga elitfotbollsspelare som Bunuel et al (1999) studerar. De senare har enbart haft stöd från män. Intervjupersonernas sociala bakgrund, eller habitus fungerar alltså som en pushfaktor. Med Strykers (Stets & Turner 2005) identitetsteori visar jag att den starka positiva bekräftelse som föräldrarnas stöd innebär och de framgångar intervjupersonerna rönt inom sporten, har stärkt tjejernas identitet som fotbollsspelare. Omgivningens negativa reaktioner till trots har de fortsatt att spela fotboll.

Två pullfaktorer motiverar intervjupersonerna att spela fotboll. De understryker vikten av att känna gemenskap och ha kul samtidigt som de gör en individuell målmedveten satsning på fotbollskarriären. Från damfotbollens begynnelse har dess sociala funktion betonats, till skillnad från herrfotbollen som skulle stärka mannens karaktär och fysik. Än idag finns olikhetstänkandet i Riksidrottsförbundets (RF) handlingsprogram. Kvinnliga idrottare konstrueras som relationsorienterade, medan tävlingsidrotten är inriktad på prestation och hård träning. Detta leder till en grundläggande konflikt för framför allt yngre kvinnliga idrottare. Intervjupersonernas tal om det (traditionellt feminina) socialas betydelse kan tolkas som ett sätt att uppväga den (traditionellt maskulina) individuella satsningen, för att på så sätt upprätthålla den gängse genusordningen. I en jämförelse mellan två manliga tränare framkommer att flicklagstränaren betonar det sociala, och pojklagstränaren betonar individuell prestation och tävling. Mitt empiriska material visar att relationsorientering är något som *lärs* ut till fotbollstjejerna och alltså inte något ”naturligt”, som RF:s handlingsprogram gör gällande. Trots deras ålder och den höga nivå tjejer i materialet ligger på tycks tyngdpunkten ända tills för ett par år sedan ha legat på föreningsfostran istället för tävlingsfostran.

Inledningsvis talar intervjupersonerna om skillnaderna mellan dam- och herrfotboll i termer av biologi: män har större muskler än kvinnor. Dam- och herrfotboll ses som väsensskilda. Å ena sidan kan man alltså skönja en syn på skillnaderna mellan dam- och herrfotboll som ”naturliga”, dvs. oberoende av social och kulturell påverkan. Å andra sidan tar intervjupersonerna sammantaget upp en mängd ytterligare orsaker till skillnaderna, som samtliga beror på just historiska, sociala och kulturella strukturer: damfotbollens korta historik, få flicklag vilket ger mindre konkurrens, en träning av flicklagen som är mer inriktad på lagandan och att ha skoj än på individuella prestationer, samhällets konservativa syn på damfotboll och mediernas underlåtenhet att rapportera om damfotboll. I sitt egna upprepa-de tal om männens överlägsenhet och poängterande av dam- respektive herrfotbollen som omöjliga att ens jämföra, bidrar dock intervjupersonerna själva till de patriarkala strukturernas reproduktion.

Intervjupersonerna menar att fotbollstjejer i jämförelse med andra tjejer generellt är tuffare mentalt, har bättre självförtroende och lättare att samarbeta med nya människor. Enligt intervjupersonerna har de stor nytta av dessa egenskaper utanför fotbollen. Samtliga de uttryck för det kvinnliga varats typiska kroppsliga stil som beskrivs av Young (2000) över-skrids. Fotbollstjejerna i mitt material har tydligare kroppsspråk även utanför planen. De är fysiskt tuffa och orädda, beslutsamma och aggressiva. Young menar att kvinnors ”allmänna avsaknad av tilltro till våra kognitiva resurser och vår ledarskapsförmåga” (2000:276) till en del kan bero på tvivlet på den egna kroppens förmågor. För de intervjuade fotbollstje- jerna skulle det omvända gälla: deras tilltro till sina egna kognitiva resurser och sin ledar- skapsförmåga ökar parallellt med deras tilltro till den egna kroppens förmåga. Detta stöds även av Bourdieu, som menar att idrottens praktiker förkroppsligas i habitus, och genom intensivt idrottande förändras utövarens dispositioner (Bourdieu 1999a). Intervjupersoner- na går från att vara objekt för andras blickar till att bli aktiva, agerande subjekt.

Mot bakgrund av ovanstående menar jag att i fotbollstjejernas tal om sig själva, i en elitklubb inom en traditionell manssport, är deras starka självbild central. Central är också den kamp som enligt Bourdieu (1997) förs inom idrottens fält, om monopolet att fastställa definitionen av den legitima fotbollspraktiken och den legitima spelarkroppen. Den kamp

jag syftar på inleds när kvinnorna träder in på herrfotbollens arena. Den förs i RF:s handlingsprogram, i medierna, på fotbollsplanerna, i de tidigare studier av fotboll jag refererar till, och i denna studie. Den återfinns också i intervjupersonernas tal om skillnader mellan dam- och herrfotboll och om varför de spelar fotboll.

Noter

- 1 Homofobin florerar även inom MFF Dam. ”Tidsbrist i kombination med SKRÄCK [sic] hade hållit mig borta från duschen” berättar naprapaten Annika Madsen i klubbens jubileumsbok. Vänner hade nämligen upplyst henne om förekomsten av spelare som var: ”Lesbiska! Det vet du väl, alla é ihoppa med alla och dom våldtar nya brudar i duschen!” (Madsen 2000:113).

Litteraturförteckning

- Ambjörnsson, Fanny (2004) *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer* Finland: Ordfront
- Bourdieu, Pierre (1999a) *Den manliga dominansen* Uddevalla: Daidalos
- Bourdieu, Pierre ”Idrottsutövning och idrottskonsumtion.” I Bourdieu, Pierre (1997) *Kultur och kritik Anföranden av Pierre Bourdieu* Uddevalla: Daidalos
- Bourdieu, Pierre (1999b) *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori* Uddevalla: Daidalos
- Bunuel, Ana & Fasting, Kari, & Pfister, Gertrud, & Scraton, Sheila (1999) ”It’s Still a Man’s Game? The Experiences of Top-Level European Women Footballers” *International Review for the Sociology of Sport*, 34 (2), 99-111
- Butler, Judith (2005) *Könet brinner!* Finland: Natur och Kultur
- Connell, Robert W (2003) *Om genus* Uddevalla: Daidalos
- Dahlgren, Anita, & Dahlgren, Rune (1990) *Kom igen flickor!* (Rapport nr 18) Stockholm: Delegationen för jämställdhetsforskning, Statens ungdomsråd, Sveriges Riksidrottsförbund
- Fundberg, Jesper (2003) *Kom igen, gubbar!* Bjärnum: Carlsson Bokförlag
- Hargreaves, Jennifer (1994) *Sporting Females: Critical Issues in the History and Sociology of Women’s Sports* London: Routledge
- Hjelm, Jonny (2004) *Amasoner på planen. Svensk Damfotboll 1965-1980* Finland: Boréa Bokförlag
- Koivula, Nathalie (1999) *Gender in Sport* Edsbruk: Stockholm Universitet, Psykologiska institutionen
- Larsson, Håkan (2003) *Idrottens genus* Tillgänglig:
< <http://www.idrottsforum.org/articles/larsson/larsson.html> > (05-05-07)
- Madsen, Annika (2000) ”Mina år med MFF :s damlag” I Rosengren, Jeanette (Red), ”*De söta ljusblåa kickande kickorna*” *MFF Dam 30 år* Växjö: MFF

- Mead, George Herbert (1976) *Medvetandet, jaget och samhället: från socialbehavioristisk ståndpunkt* Uppsala: Argos
- Olofsson, Eva (1989) *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet* Kungälv: Umeå Universitet, Pedagogiska institutionen
- Peterson, Tomas (2000) "Idrotten som integrationsarena?" I Rystad, Göran, & Lundberg, Svante (Red), *Att möta främlingar* Kungälv: Arkiv förlag
- Riksidrottsförbundet (2003) *Kvinnor och män inom idrotten 2003 – Statistik från Riksidrottsförbundet* PDF format Tillgänglig: < <http://www.rf.se/t3.asp?p=20337> > (05-05-07)
- Rosenberg, Tiina (2003) *Queerfeministisk agenda* Alvesta: Atlas.
- Stets, Jan E., & Turner, Jonathan H. (2005) *The Sociology of Emotions* USA: Cambridge University Press
- Young, Iris Marion (2000) *Att kasta tjejkast* Borgå, Finland: Atlas